

Косюк О. М.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

СВОБОДА СЛОВА ТА РОБОТА ПРАВОЗАХИСНИХ МЕДІАОРГАНІЗАЦІЙ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ СУЧАСНОГО КИТАЮ

У статтях, які ще не опубліковано, досліджено стан провідних сучасних ЗМІ Китаю («Сінхуа», «Женьмінь жибао» та ін.), засвідчено доволі високий рівень самоорганізації медійного контенту. Таким чином заперечено трафаретні уявлення про медіапростір КНР як пропагандистський, проросійський, тенденційний та жорстко контрольований комуністичною партією. З'ясовано, що до цієї журналістики слід ставитися, як і до будь-якої іншої. А от чи окреслена думка так само стосується й діяльності міжнародних організацій із захисту медіаправа – буде перевірено у цій публікації.

Аби переконатися, що документи, якими, начебто, продемонстровано порушення Китаєм міжнародних зобов'язань щодо свободи слова, теж не є міфічними, у статті не лише переглянуто вже наявні експертизи профільних медійних організацій, а й ретельно перевірено їх слушність і точність. Як вислід, констатовано, що для отримання та продовження прескарт всі медійники справді зобов'язані проходити навчання, однак це нормальна практика для більшості держав. Розкрито, що, попри вагомий ідеологічний складник, інструктаж піднімає рівень професіоналізму й виводить з професії людей без фахової освіти. Засвідчено: щодо вістей про те, наче Піднебесна «найбільша у світі викрадачка журналістів» – вичерпної інформації немає – дані Комітету із захисту журналістів (CPJ) та організації «Репортери без кордонів» (RSF) містять серйозні розбіжності.

У цій розвідці також констатовано, що становище журналістів-уйгурів в Китаї таке ж, як і курдів в Іраку, Ірані, Сирії, Туреччині та Афганістані. Акцентовано: менш статусними й, відповідно, більш контрольованими слід вважати й медійників з Гонконгу і Тайваню. Саме на них спрямовано «пильне око» цензури. Хоча, принагідно зазначено – майже всі звинувачення чомусь торкаються головно підприємницької діяльності, соціальних проблем, особистих позицій та міграційної політики, а не власне журналістики. З'ясовано – приводом для заборон є також делікатні теми на кшталт Covid-19, рухів проти сексуального насильства тощо.

Виявлено, що віднедавна китайські масмедіа зацікавили й науковців. За вислідом численних диспутів надано низку рекомендацій, що сприятимуть кращому розумінню журналістики Піднебесної та налагодженню міжнародних контактів.

Ключові слова: журналістика, Китай, інформаційний простір, право, цензура, свобода слова.

Постановка проблеми. З приводу китайської журналістики та інфосфери Піднебесної завжди ширилося безліч контроверсійних думок. Вважається, що на теренах цієї країни діє жорстка система контролю медійників та продуктів їх діяльності. Натомість майже усі світові медіа в реле можливих варіантів мов подають спрощений варіант китайської (отже, якби не існувало попиту – не було б і пропозиції).

Погортавши сайти провідних засобів масової комунікації («Сінхуа», «Женьмінь жибао», «Чайна дейлі», «ЦНДІ», «Народна газета», China.org.cn, «Тайвань.cn», «Цюші» тощо), не помічаємо якихось обмежень. Навпаки – опе-

ративність наповнення, стилістика оформлення та розміщення матеріалів могла б стати взірцем для наслідувань. Однак загальновідомо, що в КНР діють і власні платформи спілкування та соціальні мережі, такі як WeChat, Qzone, Weibo, цифровий «прохід» до яких іноземцям відсутній). Давно на слуху також сукупність засобів для обмеження доступу до інтернету під назвою «Великий китайський фаєрвол» чи «Золотий щит». Отож можна припустити, що на міжнародному рівні та всередині країни циркулює не одна і та ж інформація. Ймовірно, країна отримує менше, ніж світ, але все одно ці блоки дублюються, бо сучасні цифрові потуги не настільки

розвинені, щоб автоматично формувати паралельні бази даних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підхід до китайської медіасфери як до чогось табуованого, примітивного, прокомуністичного ставлять під сумнів і базовані на гармонії й паритеті сакральні тексти («І-цзін», «Гуй Гу-Цзи» «Чжуан-цзи» тощо), ідеї яких фокусуються на проблемах вибору та свободи мислення.

На жаль, сучасний інформаційний простір Китаю в Україні зовсім не досліджено. Лиш невеликі розвідки (розміщені у журналі «Україна-Китай») здійснили Ю. Пойта (про бізнес у соціальних мережах [6, с. 86-88]), Лі Сянь (стосовно Української служби Міжнародного радіо КНР [4, с. 142-144]), Лу Сяюй (про наслідки повномасштабного вторгнення Росії в Україну та зустрічні реакції китайського соціуму [5, с. 83-96]). Тривають також віртуальні обговорення масмедіа КНР у форматах семінарів та круглих столів.

Постановка завдання. Мета написання цієї публікації – за допомогою порівняння стратегій правозахисних медіаорганізацій, а також контент-, семіотичного та структурного (жанрологічного) аналізів продуктів їх діяльності перевірити слушність впровадження шаблонних (переважно – негативних) уявлень про свободу слова у Китаї.

Виклад основного матеріалу. Передусім варто звернутися до актуальних баз даних профільних медійних організацій світового та локального вимірів. За переходом на сторінку «Репортерів без кордонів» відразу спостерігаємо публікацію під голосною назвою «Безпрецедентне розслідування RSF: Великий стрибок назад журналістики у Китаї» [1], що, як зазначено в першоджерелі, «розкриває масштаби репресивної кампанії режиму проти права на інформацію» і «є вбивчим 82-сторінковим документом», який демонструє порушення міжнародних зобов'язань щодо свободи думок та їх вираження. Звіт, опублікований 7 грудня 2021 року (є покликання на офіційний папір, але текст радше нагадує прокламацію).

Багато запитань викликає вже презентаційне відео Христофа Делуара (тодішнього генерального директора «Репортерів без кордонів»), у якому в рекламному стилі «нарізано» матеріали політичного характеру із варіаціями зображень Сі Цзиньпіна і всього однією (з величезної кількості, якщо вірити RSF) фотографією постраждалої від репресій журналістки – теж без виходу на її матеріали, що є грубим порушенням фактчекінгу. Далі йдеться про погіршення свободи слова у Гонконзі – спеціальному адміністративному районі (колиш-

ній англійській колонії), переданому Китайській Народній Республіці лишень у 1997 на умовах високого ступеня автономії. Відповідно до спільної китайсько-британської декларації, Центральний народний уряд КНР бере на себе виключно питання оборони та зовнішньої політики, отже, свобода слова – прерогатива самих гонконців, тому RSF мали би внести ясність стосовно фігурантів «задекларованих» конфліктів та порушень.

На завершення «викривальної» публікації виокремлено конкретні пункти, за якими слід маркувати грубі порушення свободи слова. Перший з них – журналістів змушують бути рупором партії: для отримання та продовження прескарт всі медійники зобов'язані проходити щорічне 90-годинне навчання з ретельною фіксацією ідей комуністичної партії та завантаженням пропагандистських програм Study Xi, Strengthen the Country (що, крім усього іншого, збирають персональні дані). На основі Наказу головнокомандувача №73 від 3 березня 2022 щось подібне діє і в Україні, однак у нас акцентовано лиш ідеологічний складник, рівень професіоналізму ніхто до уваги не бере, тому в галузь журналістики в Україні потрапляють люди без фахової освіти, чого Китаю, напевно, вдасться уникнути.

У наступному пункті занотовано, що Піднебесна «найбільша у світі викрадачка журналістів»: станом на 2021 затримано, щонайменше, 127 медійників (і, знову ж таки, немає жодних підтверджень). Підкреслено, що розслідування «делікатних» тем або публікації цензурованої інформації можуть призвести до років ув'язнення в антисанітарних умовах, де жорстоке поводження часто стає причиною смерті (статистика, вже традиційно, відсутня). Однак, з подачі Радіо Свобода (першоджерело – Комітет захисту журналістів (CPJ) [8]), можна оприлюднити свіжі результати, за якими найбільшими порушниками прав журналістів таки називають Китай. Усього станом на 1 грудня 2023 за ґратами перебували 320 репортерів (серед яких 44 китайських, 43 – з М'янми, 28 – з Білорусі, 22 – з Росії). 65 відсотків ув'язнених, за підрахунками CPJ, стикаються зі звинуваченнями в поширенні неправдивих новин й тероризмі [2, с. 2023]. Комітет захисту журналістів подає не лише статистику, а й нарисові підтвердження. Тож спробуємо розібратися.

Уйгурського студента Абдукеюма Абліміта засуджено в 2014 до 3 років і 6 місяців тюремного ув'язнення за звинуваченням у сепаратизмі (сприяння розвитку новинного сайту Сінцзян Uighurbiz). Уйгури, до речі, так само, як і гонконці,

мешканці автономії у складі Китайської Народної Республіки. Це народ Східного Туркестану, що має свої мову (уйгурську), релігію (іслам), культуру (спільну з казахами, киргизами, узбеками, турками тощо). Становище уйгурів в Китаї таке ж, як і курдів в Іраку, Ірані, Сирії та Афганістані. Для них навіть створено спеціальні «табори перевиховання», що вельми нагадують концентраційні. Словом – кожен уйгурець під наглядом від народження до смерті. Для цього навіть не потрібно чимось завинити. Абдукеюм Абліміт, до речі, не журналіст, а студент (спеціальність не озвучено).

Уйгурського, знову ж таки, видавця, редактора й письменника Абдурахмана Абей заарештували в липні 2018 року й посадили під варту в невідомому місці за очікуваним звинуваченням у пропаганді сепаратизму та релігійного екстремізму, пов'язаного з роботою у Xinjiang People's Publishing House. На момент арешту Абей працював у державній книгарні найбільш відомого агентства «Сінхуа». Крім очільника редакції, Абей виконував обов'язки заступника секретаря Комуністичної партії. Загалом це також не журналіст, у конкретному розумінні цього слова.

В ході репресій щодо видавничих компаній у жовтні 2018 року поліція автономного району заарештувала ще одного уйгурця Абладжана Сійїта. Вочевидь, за причетність до видавництва «Щорічника Кашгара» – медіа, що документує правові, політичні, демографічні та військові події. У базі даних електронного видавництва «Китайські академічні журнали» це ЗМІ марковане як небезпечне. Сійїт також член Комуністичної партії Китаю та регіонального Постійного комітету. А от журналістом його доречно вважати тільки з великою мірою відносності.

Софія Хуан Сюецінь подала перед судом у вересні 2023 року за «підбурювання до підризу державної влади». 19 вересня 2021 року вона, разом з активістом профспілкового руху Ван Цзяньбіном, планувала вилетіти з Гонконгу до Лондона, щоб навчатися в магістратурі Університету Сассекс. Раніше дівчина працювала журналістом-розслідувачем у китайськомовних виданнях Xinqaibao та Southern Metropolis Weekly, а з 2018 висвітлює соціальні проблеми в особистому блозі. Арешт, якщо він за журналістську діяльність, явно припізнився.

Засновник нещодавно закритої продемократичної газети Apple Daily медіапідприємець з Гонконгу Джиммі Лай Чи-Ін (громадянин Великобританії) перебуває під вартою з грудня 2020 року. Він ув'язнений за звинуваченням у шахрайстві (супер-

ечкою про оренду), а також за надання допомоги активісту у втечі на Тайвань. У 2021 році Лай був удостоєний премії Комітету Захисту Журналістів імені Гвен Іфілл. 17 березня 2023 року Робоча група ООН із довільних затримань та чотири спеціальні доповідачі ООН висловили серйозне занепокоєння арештом та судовим переслідуванням Джиммі Лай Чи-Іна, але вирок залишається чинним. І, якщо бути максимально точними у фіксуванні провини, то журналістики як професійної діяльності, він не стосується. Крім того, в окресленому дискурсі фігурують Велика Британія і колишня голландська та іспанська колонія й територія фашистської Японії – Тайвань (Формоза). Це спірний топос: «китайське економічне диво», територія протистояння традицій Заходу і Сходу – з усіма невтішними наслідками розбрату та принагідного шантажування, яке значно посилилося на після вторгнення Росії в Україну у 2022–2023 рр.

Шангуань Юнькай перебуває під вартою з квітня 2023 за звинуваченням у «провокуванні сварок та заворушень» та «продажі підроблених ліків». Звинувачення проти Шангуаня передусім пов'язане з рекламою бальзаму (який, начебто, виявився не придатним для медичного використання). Проте, як зазначено в базі даних, джерело, знайоме зі справою (постає питання – яке?), та сайт з прав людини China Political Prisoner Concern заявили – арешт став помстою за репортажі та конкретно статтю про поліцейські побиття в залі суду Ечжоу у 2021 р. Зазначено також, що Шангуань Юнькай висвітлював гострі теми: фальсифікації сільськогосподарської продукції в повіті Наньбу провінції Сичуань й примусове знесення приватних будинків в Ечжоу (виходу на публікації немає). За даними огляду CPJ, станом на жовтень 2023 особистий блог журналіста на Weibo мав 24 000 передплатників.

Ми проаналізували лишень десяту частину звинувачень, однак уже видно, що майже всі вони торкаються підприємницької діяльності, соціальних проблем, особистих позицій та міграційної політики, а не журналістики. І, звісно, якщо ущемлення стосується публікацій, то на медіаматеріали слід покликатися, аби зацікавлені та експерти самі змогли перевірити слушність звинувачень.

Наступна інвектива щодо ущемлень свободи слова у КНР – негативне ставлення до іноземних журналістів: залякування власних кореспондентів, засноване на стеженні та візовому шантажі, і це, начебто, вже змусило 18 з них у 2020 р. залишити країну. Трьох іноземців китайського походження (Гуй Мінхай, Ян Хенцзюнь і Чен Лей) затримано

за звинуваченням у шпигунстві. На наш погляд, до журналістики, ці інкримінації мають відношення, знову ж таки, дуже складно опосередковане.

Приводом для репресій постійно ставав також Covid-19. Щонайменше десять журналістів та інтернет-коментаторів було заарештовано у 2020 р. за акт інформування громадськості про кризу Covid-19 в Ухані (покликання на публікації відсутні). На сьогоднішній день двоє з них, Чжан Чжань та Фан Бін, усе ще перебувають під вартою.

Найбільш жорстоким утиском вважається «медіаблокада у Сінцзяні»: з 2016 р. на підставі «боротьби з тероризмом» пекінський режим проводить жорстоку кампанію проти уйгурів. Наразі затримано 71 уйгурського медійника, що становить більше половини журналістів, ув'язнених у Китаї. Однак, за даними Комітету захисту журналістів, як ми вже пересвідчилися, – 44. Кому вірити – не зрозуміло. Крім того, більшість звинувачень вкотре не за адресою.

Черговий закид «Репортерів без кордонів» – порушення «червоних ліній», тобто табуованих тем, число яких, начебто, продовжує зростати: цензури зазнають не лише ті, що зазвичай вважаються «делікатними», приміром, Тибет (теж конфліктна територія Китаю, уряд якої у 1951 р. виїхав до Індії), Гонконг, Тайвань чи корупція, а й стихійні лиха, рух #MeToo (флешмоб проти сексуального насильства та домагань) та статус медичних працівників під час кризи Covid-19. Слід зауважити – подібні теми контролюються не лише в Китаї, а й у багатьох демократичних країнах (включно із нашою). Однак гонконзькі журналісти, за спостереженням RSF, серйозно наражаються на небезпеку через нещодавно ухвалений (вочевидь, 2020 р.) «зумисно розпливчастий» «Закон про національну безпеку», котрий став приводом для репресій до, щонайменше, 12 журналістів і захисників свободи преси, включаючи засновника Apple Daily Джиммі Лая, а також цензуру продукції громадської медіагрупи RTHK (Radio Television Hong Kong). Текст закону відшукати неможливо, на сайті він не активується.

Окремі зауваження стосуються китайської державної аудіовізуальної групи CGTN, що «продовжує транслювати пропаганду режиму в усьому світі», настійно ігноруючи втрату ліцензії на території Великої Британії після трансляції зізнань у злочинництві видавця Гуй Мінхая та колишнього журналіста Пітера Хамфрі. Як рупор CGTN, буцімто, не гребує використовувати й посольства. Так китайські дипломатичні місії перетворюються на «джерело тиску на свободу інформації в демо-

кратіях». Зокрема, відзначився «своїми тирадами проти ЗМІ» посол Китаю у Парижі Лу Шає. Відповідаючи на запитання інтерв'юєра, 21 квітня 2023 він заявив, що Крим «із самого початку належав Росії», а Микита Хрущов «подарував його Україні за часів Радянського Союзу». Посол також наголосив, що колишні радянські республіки, які відновили в 1991 році суверенітет, «не мають ефективного статусу в міжнародному праві, бо не існує угоди, яка б надавала сили їх статусу суверенних держав» [3].

Цієї стенограми не опублікували на офіційному сайті посольства, а за пів дня видалили і з першоджерела. Однак інформація просочилася й стала чи не найбільшим скандалом 2023 р.: слова Лу Шає викликали небувалий міжнародний резонанс. Їх офіційно засудили, щонайменше, представники країн Балтії й України, а міністерству закордонних справ КНР довелося виправдовуватись й публічно заявити, що Пекін поважає суверенітет всіх країн, які раніше входили до складу Радянського Союзу, і його позиція щодо Криму теж «лишається незмінною» [3].

З політичного погляду казус однозначно – негативний, а от чи з медійного – можна поставити великий знак питання. Якби не французькі журналісти, світ ніколи б так і не довідався про епатанні позиції окремих китайських амбасадорів. Отже, ЗМІ як репрезентанти четвертої влади у цій ситуації спрацювали якісно та вчасно. Маємо також свідчення студента із Гонконгу Джорджа Люна, котрий твердить, що у вузьких тамтешніх середовищах були навіть фінансові донейти ЗСУ, бо прокитайський уряд загалом не забороняє акції на підтримку України, але й не заохочує («задня уникнення суперечностей із позірно проросійською політикою КПК на материк» [7, с. 2022]).

Висновки. Разом із тим, за посередництвом знаних правозахисних організацій (RSF та CPJ) ми не отримуємо зримої картини стану свободи слова та особливостей масмедійного ландшафту сучасного Китаю, не кажучи вже про універсальний вияв ставлення Піднебесної до війни в Україні. Офіційні дані засвідчують тенденційні підходи, містять численні неточності й спотворення, використовують непомірно розширені бази даних. Комунікаційні обмеження в країні, безумовно, існують, однак вони не завжди згубні для розвитку журналістики як органічного складника медіасфери та реалізатора міжнародних стандартів. На превеликий жаль, ЗМІ Китаю усе ще мало досліджені, тому потребують неупереджених наукових розвідок у найближчій перспективі.

Список літератури:

1. Deloire Christophe. Une enquête inédite de RSF: «Le grand bond en arrière du journalisme en Chine». Reporters sans frontières. 2021. URL: <https://surli.cc/kftmoc> (date de candidature: 09.01.2025)
2. 319 Journalists Imprisoned. CPJ. 2023. URL: <https://surli.lt/ryuthn> (date of application: 03.02.2025)
3. Plotnikova Anna. The words of the Chinese ambassador to France about the post-Soviet countries – an unsuccessful impromptu or a deliberate affront? Voice of America. 2023. URL: <https://www.golosameriki.com/a/china-post-soviet-states/7064176.html> (date of application: 01.02.2025)
4. Лі Сянь. Українська служба Міжнародного радіо Китаю: намагаємося робити хороше радіо, але не тільки це. Україна–Китай, 2017, Спеціальний випуск №1 (7).
5. Лу Сяюй. Хроніки сьогоденного Києва. Україна–Китай, 2023, №1 (24).
6. Пойта Ю. В. Український бізнес в китайських соціальних мережах. Україна–Китай, 2017, Спеціальний випуск №1 (7).
7. Савва Юлія. «Шукатиму шлях до України»: друг журналістки Гард.City із Гонконгу розповів про ставлення до війни. Гард.City. 2022. URL: <https://thegard.city/articles/238836/intervyu-iz-meshkancem-gonkongu> (дата звернення: 21.01.2025)
8. CPJ: Китай, М'янма, Білорусь і Росія є найбільшими порушниками прав журналістів. Радіо. Свобода. 2024. URL: <https://surli.cc/fparnt> (дата звернення: 12.01.2025)

Kosiuk O. M. FREEDOM OF EXPRESSION AND WORK OF HUMAN RIGHTS MEDIA ORGANIZATIONS IN THE INFORMATION SPACE OF MODERN CHINA

The articles that have not been published yet study the state of the leading modern media in China (Xinhua News Agency, The People's Daily and others), the rather high level of self-organization of media content is testified in them. Hence, that fact refutes the preconceived notions of the Chinese media space as propagandistic, pro-Russian, biased and tightly controlled by the Communist Party. It was clarified that this journalism should be treated like any other. Whether the above opinion also applies to the activities of international organisations for the protection of media law will be checked in this article.

To make sure that the documents allegedly demonstrating China's violation of international obligations on freedom of expression are not mythical, this publication not only reviews the existing expertise of specialised media organisations, but also carefully checks their validity and accuracy. As a result, it is stated that all media professionals are indeed required to undergo training to obtain and renew their press cards, but this is a normal practice in most countries. It is described that despite the significant ideological component, the instruction raises the level of professionalism and removes people without professional education from the profession. Regarding the news that China is the world's 'largest kidnapper of journalists', it is confirmed that there is no comprehensive information – data from the Committee to Protect Journalists (CPJ) and Reporters Without Borders (RSF) contain major discrepancies.

The article also reveals that the status of Uyghur journalists in China is the same as that of Kurds in Iraq, Iran, Syria, Turkey and Afghanistan. It is emphasized that media professionals from Hong Kong and Taiwan should also be considered less status and, accordingly, more controlled. They are the target of the 'watchful eye' of censorship. However, it is stated that almost all of the accusations relate mainly to business activities, social issues, personal positions and migration policy rather than journalism itself. It has been determined that sensitive topics such as Covid-19, anti-sexual violence movements, etc. are also the reason for bans.

It was found out that Chinese media have recently attracted the interest of scholars as well. Following the numerous discussions, a number of recommendations were made that will contribute to a better understanding of Chinese journalism and the establishment of international contacts.

Key words: journalism, China, information space, law, censorship, freedom of speech.